



Wawaykita yachachiy
hukkunapi interesakuyta



Wawaykita yachachiy hukkunapi interesakuyta

8-11 PAGINAKUNAPI

- 3 PACHANTINMANTA WILLAKUYKUNA
- 4 FAMILIAKUNAPAQ YANAPAYKUNA
¿Imaynatan wayna wawaykiwan parlariwaq?
- 6 TAPUSUN
Cienciamanta iñiyinmantawan willan
- 12 HUK LLAQTAKUNA
Camerún nacionta visitasun
- 14 ¿IMA NINMI BIBLIA?
Paraíso
- 16 ¿KIKILLANMANTACHU PAQARIMURQAN?
Aguja colipinta, ¿imaynapin karuta phalan?

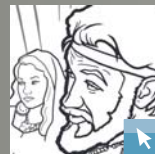
WAYNA-SIPASKUNA



WAYNA-SIPASKUNAQ TAPUKUSQAN **¿IMATAN RUWAYMAN MILLAYKUNATA NIWAQTINKU?**

Coretta nin: “13, 14 watayoc kashaqtiymi escuelapi waynakuna qhepaymanta sostenniyta chutawaqku. Hinaspan kay qhelli simikunata niwaqku: ‘Ñoqawan puñunki chayqa ancha kusisqan kanki’”, nispa. ¿Imatan qan ruwawaq chhaynapi tarikuspa? Imachus ruwanaykita yachaspaqa atipankin chaykunata.

WAWAKUNAPAQ



DIBUJOPI RUWANAPAQ

Kay dibujota Internetmanta horqoy, chaytataq wawaykikunawan ruway. Bibliapi kaq runakunamanta yachachiy, yanapaytaq Bibliapi kamachikuykunata reqsinanpaq.



MÉXICO

2010 watapi abril killapin lamar-qocha ukhumanta petroleota horqoshaqtinku kinsa killa hunt'a **sinchi askha petróleo, gas ima qochaman hich'akurqan**. Iskay killa kuskan qhepamanmi investiga qkuna reparar qanku unuta qhellichaq metano nisqa chinkapusqanta. Chaymi nir qanku chaykunataqa mana rikuna kuruchakuna misk'illikuspa mikhupusqanta. Chaymanta yachaq wakin runakunan ichaqa mana chayta creen kuchu, ninkutaqmi petroleoqa unuman chinkayapusqanta.

RUSIA

Rusia nacionmanta runakunata tapuqtinkun yachakurqan sapa 100 runakunamanta 59 runakuna 18-35 watayoqkuna, "allin kaqta yachashaspa **munasqankuta aypanan-kurayku** mayninqa mana allinkuna ruwasqankuta" (periodico *Rossiiskaya Gazeta*).

ITALIA

Adria-Rovigo nisqamanta obispo católico Lucio Soravito De Franceschini, runakunaq tiyasqanta rispa "**kikin runakunawan**" Diosmanta rimana kasqanta. "Pastorkunaqa iglesiapi campanata tocananchismantaqa runakunaq punkuntan takananchis", nispa.



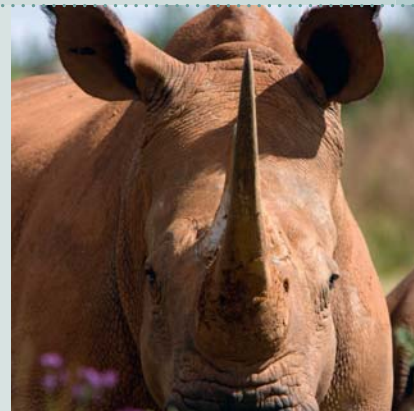
PERÚ

Ñawpa tiempo choqllota tarisqankun (kay hawapi kasqan hina) rikuchin, 3.000 wata ñawpaqmantaña Perú nacionpi saramanta hank'ata, hak'uta ima ruwakusqanta.



SUDÁFRICA

Pakallapi **hampipaq vendesqanku rinoceronteq waqranmi** astawan valepushan, kunanqa huk kilollan 65.000 dólares valen. Chaymi 2011 watapi Sudáfrica ladollapi 448 rinocerontekunata wañuchirqanku. Hinaspapas suwakunan museokunaman, imaymana vendenanku wasikunaman ima haykurqanku waqrakunata maskhaspa. Chaysi Zoológico nisqakunapi kaq rinocerontekunata allinta cuidashanku.





¿Imaynatan wayna wawaykiwan parlariwaq?



SASACHAKUYKUNA

Wawallaraq kashaspaqa lliwtan willaq kasunki, wayna kapuspan ichaqa manaña imatapas willasunkichu. Paywan rimayta munaqtiykin, “ari”, “manan” nispalla kutichisunku otaq phiñakuspa wasiykipi ch’aqwata hatarichin.

Ichaqa ama pisi kallpayaychu, atillankin wayna wawaykiwan parlariyta. Chaypaqqa ñawpaqtan entiendenayki imarayku wawakuna chhaynaman tukupusqankuta.

Kay temapi waynakunallamanta rimashan chaypas, sipaskunatapas yanapanqan.



¿IMARAYKUN CAMBIANKU?

Paykunallamanta ruwayta munasqankurayku. Huk wayna allin poqosqa runaman tukupunanpaqqa pasajero hina kasqanmantan pisi-pisimanta choferman hina tukupunqa, millay carreterakunapitaq manejanan kanqa. Chaymi wakin waynakuna paykunallamantaña imatapas ruwayta munanku, wakin tayta-mamakunataq nishuta hark’apunku. Chhaynata mana entiendenakuqtinkun ch’aqwaykuna hatarin. Chaymanta quejakuspan 16 watayoq Braulio* nin: “Tayta-mamayqa ima ruway munasqaytapas nishutan harkakuwan, 18 watayoq kaqti hinallata hark’akuwanqaku chayqa wasiymantan ripusaq”, nispa.

Huk hinataña yuyaykusqankurayku. Huch’uy wawakunaqa manan sasapaqchu imatapas qhawarinku, paykunapaqqa tukuytas yanawan yuraqwan kanman hinallan. Waynakunan ichaqa sasa entiendena kaqkunapi yuyaykunku, chaytaqmi yanapanqa allin yuyayniyoq waynaman tukupunanpaq. Rikusunchis imaynas chay kasqanta. Wawakunaqa manan imamantapas sasachakunkuchu, huk maman galletata iskayman p’akispa hukta huk wawanman qon huktataq wawqechanman, chaytan paykunaga chaninpaq qhawarinku. Waynakunan ichaqa huk hinamantaña imachus chanin kay kasqanta qhawarinku. Allin reparaq kaymi yanapanqa chhayna sasa entiendena kaqkunata entiendenanpaq. Ichaqa chay reparaq kasqanmi tanqaykunman qankuna contra hatarinanpaq.

* Sutikunan cambiakun.



KAYTAN RUWAWAQ

Atikusqanman hina rimapayay. Familia ukhupi thak kay kashaqtinmi rimawaqchis. Wakin tayta-mamakunaqa uya-uyapura wawankuwan parlarinankumantaqa wasipi ruwanakunata kuska ruwaspa, carropi viajashaspan parlarinku, chaymi paykunataqa yanapan (*Bibliaq yachachikuynin: Deuteronomio 6:6, 7*).

Imachus ninallaykita niy. Yuyaymanachiyta munaspaqa ama ch'aqwata hatarichinaykikamachu rimapayay. Imachus ninallaykita nispa upallapuy. Chay qhepamanñan sapallan kashaspa nisqaykita yuyarisa chaykunapi yuyaymananqa, chaypaqqa tiempotan qonayki (*Bibliaq yachachikuynin: Proverbios 1:1-4*).

Uyariq kay amataq sinchita hark'aychu. Imachus yuyaykusqanta allinta entiendenaykipaqqa makilla uyariy. Rimamaykipaq tupasuqtiykitaq ama sinchita imatapas hark'akuspalla kutichiy. Sichus sasa kamachikuykunata churanki chayqa pakallapin imatapas ruwayta qallarinqa. Huk qelqan nin: "Chaymi waynakuna pakallapi huk hinamanta kawsapunku. Tayta-mamakuna imatachus uyariyta munanku chayllatan willanku sapanku kaspataq tukuy munasqankuta ruwanku", nispa (Sapakutilla wayna wayakiwan parlay, inglés simipi). (*Bibliaq yachachikuynin: Filipenses 4:5*.)

Ama usqhayllaqa phiñakuychu. Kari sutiyoq sipasmi willakun: "Mamaywan rimayta mana tupachiqtiykuqa sien-tekunmi ima nisqaywanpas, chaymi ñoqapas phiñakullanitaq chay qhepamantaq ch'aqwa hatarin", nispa. Usqhaylla phiñakunaykimantaqa wawaykipi interesakusqaykita rikuchiy. "¡Chaymantachu llakikunkil!", nispa ninaykimantaqa niwaqmi: "Entiendenin imayna sientekusqaykita", nispa (*Bibliaq yachachikuynin: Proverbios 10:19*).

Yanapay sasachakuyninta allichananpaq. Waynakuna reparaq kayta yachayninkuqa cuerponchis kallpayoq kananpaq ejercicio ruwaymanmi rikch'akun. Wawayki ima sasachakuypipas tarikuqtinga pay kikinmi allichanan, manan qanchu paypa rantinpi "ejerciciota ruwanayki". Chay sasachakuymanta wawaykiwan parlarisa yanapay pay kikinmanta imayna allichayta qhawarinanpaq. Imakunachus ruway atikusqanta qhawariqtinga niwaq: "Iskay p'unchayta hina chaykunapi yuyaykuy chay qhepamantaq rimasun imachus decidesqaykimanta", nispa (*Bibliaq yachachikuynin: Hebreos 5:14*). ■

YANAPAQ TEXTOKUNA

"Llapaykichis usqhaylla uyariq kaychis, ichaqa allin yuyaywan rimaychis, amataq usqhayllachu phiñakuychis." (Santiago 1:19)

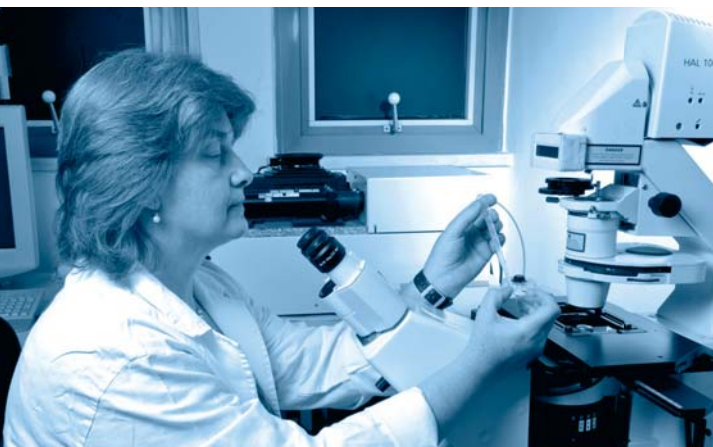
"Llamp'u simiwan kutichikuqqa phiñakuytan thasnun." (Proverbios 15:1)

"Wawaykichista ama phiña-chiyichischu aswanpas kasuchikuspa uywaychis, Señor-manta yachachispa." (Efesios 6:4)

WAYNA-SIPASKUNAPAQ

¿Munankichu tayta-mamayki ima ruwanaykipaqpas permiso qonasuykita? ¿Astawan entiendasuykitachu munanki? Qanmantan chayqa kanqa. Chaypaqqa sonqoykita kicharisan willanayki imakuna sucesdasuykita. Sichus mana llapantachu willanki chayqa manan qanpi confianqakuchu, confianza mana kaqtinga manan ima ruwanaykipaqpas permisota qosunkikuchu.

Ama ch'inllaqa uyariychu rimasqankuta. Qanpas imatachus p'unchaypi ruwarqanki chaykunata willay, tapuytaq paykunatapas imatachus ruwasqankumanta. Imamantapas quejakuyta munanki chayqa respetowan rimariy. Poqosqa runa kapuqtiykin allin rimaq kayta necesitanki, ¿manachu kunanmantapacha chaypaq kallpachakuwaq?



Cienciamanta iñiyinmantawan willan

Paola Chiozzi doctoran 20 wata masña Italia nacionpi Universidad de Ferrara nisqapi llank'an imayna kawsay kasqanta investigaspa. Chaymi ¡Rikch'ariy! revistata qelqaqkuna tapurqanku estudiasqanmanta iñiyinmantawan.

Willariwayku imayna uywasqa kasqaykimanta.

Taytayqa zapateron karqan maymaytaq chakrapi llank'aq, ñoqataqmi científica kayta munarqani. Maytan kusikuq kani sumaq t'ikakunata, phalaq animalkunata, kurukunatapas wasiypa qayllanpi rikuspa. Niqmi kani: "Kaykunaqa ancha yachayniyoqpa ruwasqanchá", nispa.

Chhaynaqa, ¿huch'uychaykimantapachachu Diospi iñirqanki?

Manan. Erqellaraq kashaqtiymi taytaypa sonqon sayarapuqtin qonqaylla wañupurqan, chaymi tapukuq kani: "¿Imaraykun tukuytapas sumaqta Kamaq Dios hinallata qhawan ñak'ariypas wañuyas kananta?" nispa. Chaymi Diosmanta iskayarqani.

¿Yanaparqasunkichu chaykunapi ciencia nisqata estudiasqayki?

Qallariypiqa manan. Biología molecular nisqata estudiasqay qhepamanmi celulaq wañusqanmanta estudiarqani, ichaqa manan qonqaylla wañupuspa inflamación otaq gangrena onqoykuna hatarichiqmantachu, aswanpas tiempollanpi celulakunaq wañusqanmantan. Chayqa allinmi kawsayninchispaq, chaywanpas qayna watakunakamallan científicokuna pisipaq qhawariqku chay estudiayta.

¿Imaynapin tiempollanpi celulakunaq wañusqan allinninchispaq?

Cuerponchispin kan sinchi askha mana rikuna celulakuna. Llapallanmi wañupun sapan-

kaq rantinpitaq hukuna rikhurimun. Sapanka t'aqa celulakunaqa manan kaq tiempollapichu wañun, wakinqa askha se-manakunan kawsan wakintaq askha watakuna. Celulakunaq wañusqanqa allin controlasqan kanan, chhaynapin tiempollanpi wañuqtin mosoq celulakuna rikhurimunapaq.

¿Imallapas mana allinta funcionanman chayri?

Estudiokuna ruwakusqanpin yachakun celulakuna wañunan tiempopi mana wañuqtinqa artritis reumatoide otaq cáncer onqoy rikhurisqanta, celulakuna mana wañunan tiempopi wañuquqtinqa Parkinson otaq Alzheimer onqoy rikhurisqanta. Chaymi investigashani chay onqoykunapaq tratamientokunata tarinaypaq.

Celulanchiskuna wañuqtin rantinpi hukku rikhurimusqanmi rikuchin runakuna wiñaypaq kamasqa kasqanchista

¿Imaynan sientekurqanki chayta yachaspa?

Iskayaqmi kani, nirqanin: “Kaykunata ruwaqqa qhali kanan-chistachá munarqan”, nispa. Ichaqa tapukuqmi kani: “*Chhay-naqa, ¿imaraykun runakuna ñak'arinku wañunkupas?*” nispa. Manan maypipas nitaq pipas kutichiyta atiwaqchu.

¿Iskayarqankichu celulakuna tiemponpi wañunanpaq ruwasqa kasqanmanta?

Manan, cuerpopi celulakuna imayna funcionasqanta yachasqaywanqa anchatan admiraturqani. Sumaq funcionasqanmi rikuchiwarqan ancha allin yachaywan ruwasqa kasqanta. Chaypiqa Diospa yachayninmi kashan. Ñoqaqa celulakunata qhawanaq ancha allin maquinakunawanmi estudiani celulakuna imayna funcionasqanta yachanaypaq. Chaypin rikurqani imayna funcionasqanman hina iskay kinsa segundollapi qonqaylla celulakuna wañupusqanta. Celulakunaqa kikiillankumantam wañupunku. ¿Chhayna sumaqta funcionanaypaq ruwasqa kasqanqa ancha admirakunapaqmi!

¿Imaynatan Diosmanta ñak'ariymantapas tapukusqaykiman sut'inchayta tarirqanki?

1991 watapin iskay Testigokuna wasiyta hamurqanku, chaymi tapurqani imarayku runakuna wañusqanmanta. Paykunam Romanos 5:12 textopi nisqan-

wan kutichiwarqanku, chaypin nin: “Imaynan huk runallawan huchaqa kay pachapi qallarir-qan, huchawantaq wañuyas rikhurirqan”, nispa. Sichus ñawpaq runa Diosta kasukun-man karqan chayqa wiñaypaqmi kawsankuman karqan. Chayta uyarispan repararqani chay willawasqan investigasqaywan tupasqanta. Repararqanin runakunaqa mana wañunanpaqchu kamasqa kasqanta. Celulanchiskuna wañuqtin chaykunaq rantinpi hukku rikhurimusqanmi rikuchin runakuna wiñaypaq kamasqa kasqanchista.

¿Iman yanaparqasunki Bibliata Diospa Siminta hinapuni qhawarinaykipaq?

Salmo 139:16 textopi nisqanmi, chaypin nin: “Wiksallapiraq kashaqtiymi rikuwarqankiña. [...] [Imaynachus kawsayniy kasqanmi] qelqaykipi *qelqasqaña* karqan”, nispa. Bioquímica kasqayraykun imayna kawsay kasqanmanta celulakunapi qelqasqata estudiani. Ichaqa tapukuqmi kani: “¿Imaynapin salmista yacharqan celulakunapi chaykuna qelqasqa kasqanta?” nispa. Chaymi Bibliata estudiaspa astawan repararqani Bibliaraq Diospa yuyaychasqanpuni kasqanta.

¿Imaynapin Bibliamanta astawan yacharqanki?

Huk Testigon estudiota qowarqan. Chaypin yacharqani imaraykun Dios hinallata qhawana ñak'ariyta. Yacharqanin, Bibliaraq nisqan hina ‘Diosqa wiñaypaq wañuytapas chinkachinanta’ (Isaías 25:8). Kamaqninchispaqqa manan sasachu kanqa cuerponchis ukhupi tukuy imatapas allinta funcionachinaypaq, chhaynapa wiñaypaq kusisqa kawsananchispaq.

¿Imaynatan hukkunata yanaparqanki Bibliamanta yachasqaykiwan?

1995 watapin Jehová Diospa testigon kapurqani. Chaymantapachan kallpachakuni Bibliapi yachasqayta runakunaman yachachinaypaq. Huk llank'aqmasiymi sinchi llakisqapuni kasharqan turan kikiillan wañuchikapusqanmanta. Iglesiaspin yachachinku wañuchikuqtaqa manapuni Dios pampachasqanta. Chaymi Bibliawan yachachirqani wañupuqkuna kawsarimpunanmanta (Juan 5:28, 29). Anchatan kusikuni Dios ñoqanchispi interesakusqanta yachaspa. Runakunata chhaynata yanapaspan astawan kusikuni ciencia nisqapi tukuy yachasqaymantaqa. ■

Wawaykita yachachiy hukkunapi interesakuyta

SAPA p'unchaymi hukkunapaq allinkunata ruwayta atisunman, ichaqa askha runakunan paykunallapi yuyaykunku. Chaytan sapa p'unchay rikuchinku: hukkunata engañaspas suwasqankupi, carronkuta comunta manejasqankupi, qhelli simikuna rimasqankupi, usqhaylla phiñakusqankupi ima.

Familia ukhupipas kanmi paykunallapi yuyaykuq runakuna. Wakinqa aswan allin qharita otaq warmita munapayaspan t'aqakapunku. Hinaspapas kikin tayta-mamakunan mana reparakuspa wawankuman yachachinku paykunallapi yuyaykuq kayta. ¿Imaynatan chayta ruwanku? Tukuy munasqankuta qospa, mana allin ruwasqankumanta mana wanachispa ima.

Wakin tayta-mamakunan ichaqa wawankuman yachachinku hukkunapi interesakuyta, chaytan kasukuq wawakuna ruwashanku. Hukkunapi interesakuq wawakunaqa askha amigokunayoqmi kanku allintataqmi hukkunawan kawsankupas. Hinaspapas aswan kusijsan kawsanku, Bibliapunin nin: “Aswan kusijsamiyoqqa qoqmi chaskiqmantaqa”, nispa (Hechos 20:35).

Tayta-mama, ¿imaynatan wawaykita yanapawaq hukkunapi interesakunapaq, payllapi yuyaykuq runakunawan mana samaykachikunanpaqpas? Chaypaq qhawarisun kinsa mana allin costumbrekunamanta, chaykunaman mana urmanapaq yanapaykunamantawan.

1 Sinchita alabaqtiyki

Sasachakuy. Investigaqkunan kayta repararqanku: llank'anaman chayllaraq haykuq askha wayna-sipaskunan pisita otaq mana imatapas ruwashaspa tukuy imapas allinkama kananpi yuyaykunku. Wakintaq imachus ruwanankuta manaraq allinta yachashaspa huk allin cargotaña chaskiyta munanku. Hukkunataq ancha allinpaq qhawarikunku, chaymi munanku hukkunapas chhayna qhawarinanta, común runata hinalla qhawariqtinkutaq pisikallpayapunku.

Imaynapi paqarin. Chayqa hamun imayna uywasqa kasqankumantan. Ura watakunallan rikhurimurqan kikinkuta allinpaq qhawarikuyta yachachiq t'aqa-kuna, paykunatan askha tayta-mamaku-na qatikushanku. Chay t'aqakunan kayta yachachinku: pisillapi wawata sumaqta rimapayasqaykiwan allinpaq qhawarikun chayqa, sapa kutilla rimapayasqaykiwan-qa aswan allinpaqmi qhawarikunqa. Ima ruwasqantapas mana allinpaq qhawarinki chayqa pisichasqan sientekunqaku. *Chayta* ruwaqqa manas allintachu tayta-mama kasqanta hunt'ashanman. Wawataqa manas hayk'aqpas pisipaq sientechinachu, chaytan tayta-mamakunaman yachachiqku.

Askha tayta-mamakunan wawankuta yanqamanta alabayta qallarirqanku. Ima-llatapas ruwayrusqankumantan fiestata-raq ruwaqku, huchallirukuqtinkutaq lliwta pampachaqku. Chay tayta-mamakunan yuyaykuqku wawanku allinpaq qhawarikunankupaqqa tukuy pantasqankuta pampachananku kasqanta tukuy ruwasqan-kutataq alabananku kasqanta. Wawanku kusikuyta tarinankupaq allinkuna ruwayta yachachinankumantaqa allin sientekuna-llankupin yuyaykuqku.

Biblian yachachin. Biblian willan pita-pas *allin ruwasqanmanta* alabay allin kas-



qanta (Mateo 25:19-21). Ichaqa allin sientekunanraykulla wawata alabaqtinkuqa hatunchakuytan qallarinnan. Biblian nin: “Pipas mana imapas kashaspa aswan allin kasqanta yuyan chayqa, pay kikintan q'otukun”, nispa (Gálatas 6:3). Chaymi tayta-mamata nin: “Wawachus wanachinapaq kaqtinqa, payta wanachiy”, nispa (Proverbios 23:13).*

Kaytan ruwawaq. Wawayki ima mana allintapas ruwaqtinqa wanachiy, allinkunata ruwaqtintaq alabay. Ichaqa aman sapa rato kuisqa sientekunanraykullaqa alabankichu. Chayqa manan imapipas yanapanqachu. Huk libron nin: “Allin confianzata hap'inaqqa imapas ruway atisqaykitan ruwanayki, huk ruwaykunatan yachanayki, manan kawsasqaykiraykullachu pipas alabanasuyki”, nispa (Kay tiempopi wawakunaqa paykunallapi yuyaykunku, inglés simipi).

* Bibliaqa manan yachachinchu wawakuna maqayta nitaq unphuyanankama phiñakuyta (Efesios 4:29, 31; 6:4). Wanachiyqa yachachinapaqmi, manataqmi phiñakuyniyki-ta wawaykipi thasnuykachinaykipaqchu wanachinayki.

“Ama pipas aswan allinpunika kasqanta yuyakuchunchu, aswanpas pay kikin imaynachus kasqallanta yuyakuchun.”

(Romanos 12:3)



2 Nishuta cuidaqtiki

Sasachakuy. Lllank'anaman chayllaraq haykuq wakin wayna-sipaskunan mana preparasqachu kanku sasachakuykunata atipanankupaq. Wakinmi mana ima niykuna kanku, wakintaq munasqankuman hina llank'anakunallata maskhanku. Joseph Allen psicologon huk waynata llank'anapap tapusqa, waynataq nisqa: "Yaqachus hina aburrikunapap kay llank'ana kanka, ñoqaqa manan chhayna llank'anataqa munaymanchu", nispa. Chaymi psicólogo nirqan: "Chay waynaqa manachus hina entienderqanchu *llapa* llank'anapi imallapas aburrikunapap kasqanta. ¿Imaynapin huk wayna 23 watayoq kankankama mana chayta yachanmanchu?", nispa (¿Imatan ruwayman kurak runata hina tratawanankupap?, inglés simipi).

Imaynapi paqarin. Askha tayta-mamakunan mana munankuchu wawanku ima sasachakuykipas rikukunankuta. Examenpi mana allin notata horqomuqtinkun tayta-mamanku profesorwan rimaq rinku allin notata churanapap. Carrota comunta manejasqankumanta papeletata churachikuqtinkun tayta-mamanku rispa multa-pagamunku. Parlaqmasin saqepuqtintaq parlaqmasinta tukuymanta tumpanku.

"Sapanka pay kikinpa kawsasqanta allinta qhawakuchun, hinaspa [...] chayllawan kusikuchun."

(Gálatas 6:4)

Allinmi tayta-mamakuna wawankuta cuiday munasqanku, ichaqa sinchita imamantapas cuidayta munanqaku chayqa wawankun ima ruwasqankutapas hinata qhawarparinqaku. *Disciplina positiva para adolescentes* nisqa libron nin: "Ima sasachakuytapas ima nanaytapas aguantayta yachanankumantaqa otaq allinkuna ruwayta yachanankumantaqa, paykunallapi sinchita yuyaykuspan wiñanqaku, tayta-mamankupas llapa runakunapas paykunawan manu kashankuman hina", nispa.

Biblian yachachin. Kay tiempopiqa llapapapmi sasachakuykuna kan. Bibliapunin willan 'sapanka imaynapipas rikukunanta' (Eclesiastés 9:11). Apóstol Pablopas Diosta servispan imaymana sasachakuykunapi tarikurqan. Ichaqa allinninpaqmi karqan, chaymi pay kikin nirqan: "Ñoqaqa yachanin imaynapipiña kaspapas kuisqallapuni kawsayta. [...] yachasqan kani: saksasqa kaspapas, yarqasqa kaspapas, askha kawsayniyoq kaspapas, pisi kawsayniyoq kaspapas", nispa (Filipenses 4:11, 12).

Kaytan ruwawaq. Wawaykikunaq wiñasqanman hinan yachachiwaq 'sapankanku [...] q'epinkuta apakunankupap' (Gálatas 6:5, *Mosoq Rimanakuy*). Carrota comunta manejasqanmanta papeletata churachikamun chayqa pay kikinmi qolqenwan pagamunan. Examenpi mana allin notata horqomuqtinqa pay kikinmi kallpachakunan aswan allinta estudianapap. Parlaqmasin saqepun chayqa kallpachay, ichaqa yanapay kay hina tapuykunapi yuyaymanananpap: "¿Ñoqapi mana allin ruwayta rikuspachu saqepuwan?" nispa. Sasachakuyninkuta paykuna kikinkumanta allichay wayna-sipaskunan allin takyasqa kapunku manataqmi iskayankuchu imata ruwanankupapas, sichus tayta-mama tukuypi yanapanqa chayqa manan chaykunata yachanqakuchu.



3 Imaymanata qoqtiyki

Sasachakuy. Sapa 100 wayna-sipasku-nata tapukusqanpin 81 ninku hukkuna yanapanamantaqa “qolqe maskhay” aswan importante kasqanta. Chaywanpas qhapaq kayqa manan cheqaq kusikuyta-chu apamun. Investigaqkunanan willanku qolqellapi yuyaykuq runakuna llakisqa tarikuskankuta, hinasppapas facil-latas llakikuy onqoy otaq ima onqoypas hap'inman.

Imaynapi paqarin. Wakin wawakunaqa qolqe maskhayllapi afanakuq familia ukhupin wiñanku. Huk libron nin: “Tayta-mamakunan munanku wawanku kusi-sqa kanankuta, wawakunataq kusi-sqa kanankupa-q imaymanata mañakunku. Chaymi tayta-mamaqa mañakuskankuta rantipunku, chaywantaq wawakuna kusi-sqa kanku. Pisi tiempomantan ichaqa hukta-ñataq mañakushanku”, nispa (La epidemia del narcisismo, inglés simipi).

Chayta qhawarishpan negociantekuna wayna-sipaskunaq tukuy munasqankuta ruwaspa propagandakunapi churamunku. Chaypin kaykunata churamunku: “Tukuy allinkunan qanpaq kanan”, “Qanmi aswan importante kanki”, nispa. Chaykunata uyarispa imaymanata rantisqankuraykun askha waynakuna manupi tarikunku, manataqmi qolqenku kanchu “paykunapaq tukuy allinkunata” rantinankupa-q.

Biblian yachachin. Bibliaqa manan hu-chachanchu qolqe maskhayta (Eclesias-tés 7:12). Ichaqa willanmi ‘qolqe sonqo-kay tukuy mana allinkunaq saphin’ kasqanta. Nintaqmi: “Chaymi wakinkunapas chayta munapakuspanku [...] imaymana llakikunapi rikukurqanku”, nispa (1 Timoteo 6:10). Chaymi niwanchis qolqe maskhaypi afanakunamantaqa imachus kapuwasqanchiswan sonqopas-sonqo kaw-sanapaq (1 Timoteo 6:7, 8).

Kaytan ruwawaq. Qankunan tayta-makuna reparanaykichis imaynatan qha-

‘Qhapaqyayta munaq runakunan ichaqa wateqayta mana atipaspa, toqllaman hina urmaykunku, hinaspan mana valeq waqllichiq munapayaypi rikukunku.’

(1 Timoteo 6:9)

paq kayta qhawarishankichis chayta. Aswan allin kaqkunatan ñawpaqtaqa mas-khanaykichis, chaytataqmi wawaykichis-man yachachinaykichis. La epidemia del narcisismo nisqa libron nin: “Tayta-mamakunan wawankuwan kaykunata tapuriku-nanku: ‘Baratoña imapas kanman chaypas, ¿hayk'aqmi chaykunata rantina? ¿Hukkuna niwasqanchisraykullachu imatapas rantina? ¿Iman “tasa de interés” nisqa?’” nispa.

Amapuní familiapi sasachakuytaqa qolqewan allichaychu, chayqa kanman llakikuyta qonqanapaq drogakuy hinan. *El precio del privilegio* nisqa libron nin: “Qolqewan ima sasachakuytapas allichayqa manan allinchi. Sasachakuytaqa yachaywan, khuyakuywan, allinta yuyaykuspan allichana, manan zapatokunata otaq carterakunata rantispachu”, nispa. ■





Camerún nacionta visitasun



CAMERÚN nacionpiqa baka otaq pigmeo nisqa runakunan ñawpaqtaqa tiyankuman karqan. 1500 watakunapin hina Portugal nacionmanta runakuna tiyarqanku, unay watakuna qhepamantaq islam religionmanta Fulani runakuna, paykunan inti lloqsimuy wichay ladota hap'ikapurqanku. Kunanqa sapa 100 runakunamantan 40 runakuna “cristianon kayku” nin-ku, 20 runakunan musulmán religionmanta kanku, 40 runakunataq Africapi kaq huk religionkunamanta.

Hawa llaqtakunapi tiyaq runakunaqa sumaqtan visitakunata chaskinku. Napaykuspan wasinkuman pasaykachinku unuta mikhunatawan haywarinankupaq. Mana kasukuqkunatan qhawarinku wasiyoqtapas pisichashankuman hinata, kasukuqkunataqmi ichaqa sumaq qhawarisqa kanku.

Parlayta qallarinkupaqqa ñawpaqtan familiata napaykunku, tapurinkutaq imaynalla kasqankuta. ¡Uywanku imaynalla kasqanta imaraqmi tapurikunku!



Camerún nacionpi
Testigokunaqa 300 más iñiq
t'aqakunapin kashanku,
65.000 estudiokunata
hinataqmi qoshanku



Camerún nacionpa pigmeo
nisqa runakunaqa 1,2 metro
sayayniyoqmi kanku,
hukkunataq 1,4 sayayniyoq

Sanaga mayupiq botekunapin
purinku, botekunaq velantaq
chaypi tarikúq telakunawan
ruwasqa kashan



Chay llaqtayoq Joseph nin: “Visitanku wasinkuman-
ta ripuqtinqa manan ‘huk p'unchaykama’ nispalla-
chu kachapunku, aswanmi parlan-parlan ñanta pu-
sapunku. Chaymantaña kachapuspataq wasinkuman
kutipunku. Mana chayta ruwaqtinkuqa pisichasqa hi-
nan visita ripunman”, nispa.

Mayninqa amigokunantin huñunakuspan huk pla-
tollamanta makillankuwan mikhunku. Chay costum-
bren Camerún nacionpi ruwakun hukllachasqa ka-
nankupaq. Sichus imaraykupas amigokuna t'aqana-
kurqanku chayqa, hukmanta “amigontin kananku-
paqmi” chayta ruwanku. ■

WILLAKUYKUNA

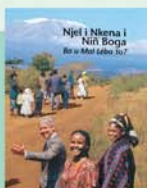
Hayk'an kanku:
20 millón hina

Hatun llaqta: Yaundé

Clima: Inti lloqsimuy wichay
ladoqa ch'akin ruphayantaq
kanpas, lamar-qocha
ladopitaq yunka hina

Huk nacionkunaman vendenku:
Aceite, cacao, café, algodón,
madera, aluminio nisqakunata

Rimasqanku simikuna:
Inglés, francés, Africapi kaq
llaqtakunamanta 270
rimaykunapiwan



Jehová Diospa testigonkunaqa
Camerún nacionpi Bassa nisqa simipin
Bibliamanta qelqakunata ruwashanku



PARAÍSO

¿Imataq Paraisori?

*“Señor Diosmi Edenpi
huertata plantarqan [...]
hinaspan ruwasqan runa-
ta chayman churarqan.”
(Génesis 2:8.)*

RUNAKUNAN NINKU: Wakin runakunan Paraisomanta rimaspa ninku: “Ñawpa machulakunaq rimaynillanmi”, nispa. Hukkuna-taq ninku: “Allin runakunalla wiñaypaq sumaq kawsasqanku-manta mosqokuy hinallan”, nispa.

¿IMATAN BIBLIA YACHACHIN? “Paraíso” nispaqa runakunapaq Diospa ruwasqan Edén huertamantan rimashan (Génesis 2: 7-15). Bibliaq nisqan hina, Diospa kamasqan ñawpaq warmi qharin chay huertapi tiyarqanku mana onqospa mana wañuspa (Génesis 1:27-28). Paykunaqa Diosta mana kasukusqankuman-tan chay huertamanta qarqochikurqanku. Ichaqa Biblian willan hamuq tiempopi chhayna sumaq Paraisopi runakuna tiyanan-kumanta.

¿IMARAYKUN CHAYMANTA YACHANAYKI? Diosqa ancha muna-kuqmi, chaymi pay sonqo runakunaman huk Paraisopi sumaq kawsayta qonqa. Ichaqa, ¿imatan ruwananchis kamachinkunata hina chaskiwananchispaq? Bibliaq nisqan hina, astawanmi pay-manta yachananchis chayman hinataqmi kawsananchis (Juan 17:3; 1 Juan 5:3).



¿Maypitaq Paraisori kashan?

RUNAKUNAN NINKU: Wakin runakunan ninku: “Paraisoqa hanaq pachapin kashan”, nispa. Hukkunataq ninku: “Qhepamanmi kay Hallp’a paraisoman tukupunqa”, nispa.

¿IMATAN BIBLIA YACHACHIN? Diosmi runakunapaq Hallp’ata kamarqan chaypitaqmi huk sumaq paraisota ruwarqan runakuna wiñaypaq tiyanankupaq. Biblian willan kay Hallp’aqa mana hayk’aq tukukunanpaq kamasqa kasqanta (Salmo 104:5). Hinas-papas ninmi: “Hanaq pachaqa Señor Diospa kaqninmi, kay pachatataqmi runaman qorqan”, nispa (Salmo 115:16).

Chaymi mana admirakunachu kay Hallp’a paraisoman tuku-nanpaq Bibliaq willasqanmanta. Chaypin Dios runakunaman wi-ñay kawsayta qonqa. Chaypiqa manan pipas ñak’arinqachu ni-taq nanayta muchunqachu. Llapa runakunan thakpi kusionqachu. Diospa tukuy imaymana ruwasqanwanmi kusikunqaku (Isaías 65:21-23).

*“Runakunawanñan
Diosqa tiyan, [...] manan
wañuyipas kanqañachu,
manallataqmi llakikuypas,
waqaypas, nanaypas
kanqañachu.”*

(Apocalipsis 21:3, 4.)

¿Pikunan chay Paraisopi tiyanqaku?

RUNAKUNAN NINKU: Askha religionkunan yachachinku, “allin runakunallan Paraisopiqa tiyanqaku”, nispa. Ichaqa manan ya-chankuchu pikunan chay “allin runakuna” kasqanta. Wakinqa re-ligionninkupi costumbrekuna hunt’asqankuwan rezasqankuwan iman allin runapaq qhawarikunku.

¿IMATAN BIBLIA YACHACHIN? Biblian willan “chanin runakuna” Paraisopi tiyanankuta. ¿Pikunatan Dios chaninpaq qhawarin? ¿Diospa munasqanta qhepanchaspa religionninpi costumbreku-na ruwaqtachu? Manan, Biblian nin: “Señor Diospa qayllanpi aswan allinqa kasukuymi ruphachina sacrificiota wak sacrificio-tawan haywaymantaqa. Aswan allinqa uyarikuymi, kasukuymi uywakunaq wiran ruphachinamantaqa”, nispa (1 Samuel 15:22). Paraisopi wiñaypaq tiyaq “chanin runakunaqa”, Bibliapi Diospa kamachikusqanta kasukuqkunan kanqaku.

*“Chanin runakunaqa
kay hallp’atan hap’i-
kapunqaku, chaypin
wiñaypaq tiyanqaku.”*
(Salmo 37:29.)

¿IMATAN RUWAWAQ? Diosta kasukunapaqqa manan religion-kunapi costumbrekunatachu qatikunanchis. Sapa p’unchay imayna kawsasqaykiwanmi sonqonta kusichinki otaq llakichinki-pas. Diospa sonqonta kusichinaykipaqqa Bibliatan allinta t’aqwi-rinayki. Payqa manan mana hunt’ay atinatachu imatapas ka-machiwanchis. Biblia willan ‘kamachikuyninkunaqa mana sinchi sasachu’ kasqanta (1 Juan 5:3). Kasukuq runakunamantaqmi Paraisopi kawsayta qonqa. ■



Aguja colipinta, ¿imaynapin karuta phalan?



Kay fototan horqorqan: Grandpa@50

AGUJA colipinta karuta phalasqanmi llapa runakunata anchata admirachin. Mana samarispas pusaq p'unchayta otaq mastapas 11.000 kilometrota phalan.

Kaypi yuyaykuy: Investigaqkun ninku wakin phalaq animalkunaqa umankupipas huk brujulayoq kankuman hina kay pachapi kaq kallpawan (campo magnético) yanapachikusqankuta. Aguja colipinta animalqa yaqapaschá punch'aypi phalananpaq Inti maymanchus risqanwan yanapachikun tutatataq ch'askakunawan. Hinaspapas wayrakunaq hamusqanta reparaspan chaykunawan yanapachikullanmantaq. Imaynaña kanman chaypas, investiga-kunaqa manan yachankuraqchu imaynapi chhayna karu phalasqanta. Bob Gill biologon nin: “Chay animaltan 20 wataña estudiashani, chaywanpas kunan-kaman sinchita admirachiwan”, nispa.

¿Ima ninkin chaymanta? ¿Kikillanmantachu kay animal chhayna karu phalayta yacharqan icha kamasqachu karqan? ■

